

ФОРМУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

FORMATION FACILITATION COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF THE HUMANITIES

Стаття висвітлює теоретичний аналіз наукових джерел з метою встановлення термінологічних меж феномена «фасилітаційна компетентність учителя». Поняття «фасилітація» за науково-педагогічними джерелами уточнено як: специфічний вид спілкування, що передбачає полегшення взаємодії у процесі спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу; спосіб ненав'язливої допомоги групі чи окремій людині в пошуку шляхів виявлення і розв'язання педагогічних проблем, налагодження комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності; педагогічна фасилітація є специфічним видом педагогічної діяльності вчителя, яка забезпечує гармонійне особистісне становлення учня, його повноцінну життєву самореалізацію та самоактуалізацію; фасилітаційне спілкування є видом педагогічної взаємодії, у результаті якої за певних умов здійснюється усвідомлений, інтенсивний і продуктивний саморозвиток усіх суб'єктів освітнього процесу. Узагальнюючи специфічні риси педагогічної фасилітації та професійні позиції вчителя як фасилітатора, автор визначає фасилітаційну компетентність як здатність та готовність педагога використовувати механізми та принципи педагогічної фасилітації в професійній діяльності – педагогічну підтримку особистісного становлення учнів та педагогічний супровід їх навчальних досягнень. У статті доведено актуальність спеціальної підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації, яку визначено як вид педагогічної взаємодії, що забезпечує усвідомлений, інтенсивний і продуктивний розвиток та саморозвиток її учасників, ставить за головну мету діяльності створення сприятливих передумов для реалізації внутрішніх ресурсів кожного учня.

Результатом професійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації є відповідна підготовленість, яку визначено як стійке інтегративне особистісне утворення, що включає в себе професійні мотиви, цілі, загальнонаукові та професійні знання й уміння, особистісні якості майбутнього педагога, що забезпечують продуктивну взаємодію з учнями й надання їм ефективної педагогічної підтримки.

Ключові слова: фасилітація, педагогічна фасилітація, фасилітаційна взаємодія,

фасилітаційне спілкування, фасилітаційна компетентність, майбутній вчитель.

The article focuses on the theoretical analysis of scientific sources in order to establish the terminological boundaries of the phenomenon called "teacher facilitation competence". The content of the phenomenon "facilitation competence of the future teacher of the Humanities" has been scientifically substantiated as an integrative, dynamic complex of individual-personality and professional-activity characteristics of a teacher characterized by the ability to build up a facilitative interaction with all the subjects of the educational process, taking into account the development potential of the humanitarian disciplines. pedagogical facilitation is a specific kind of pedagogical activity of the teacher, which ensures the harmonious personality formation of the student, his full-fledged self-realization and self-actualization; facilitation communication is a kind of pedagogical interaction, which results under certain conditions in individualized, intensive and productive self-development of all subjects of the educational process. Summarizing the specific features of pedagogical facilitation and professional positions of the teacher as a facilitator, the author defines the facilitation competence as the ability and readiness of the teacher to use the mechanisms and principles of pedagogical facilitation in the professional activity – the pedagogical assistance of the students personal formation and the pedagogical support of their educational achievements. The article proves the relevance of special training of future teachers for pedagogical facilitation, which is defined as a type of pedagogical interaction that provides conscious, intensive and productive development and self-development of its participants and which aims to create favorable conditions for the implementation of internal resources of each student.

The result of professional training of future teachers for pedagogical facilitation is the appropriate training, which is defined as a stable integrative personal formation, that includes professional motives, goals, general and professional knowledge and skills, personal qualities of the future teacher, that provide productive interaction with students and effective pedagogical support with them.

Key words: facilitation, pedagogical facilitation, facilitation interaction, facilitation communication, facilitation competence, future teacher.

УДК 378:37.011.3-051+37.015.311
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.56>

Фокша О.М.,

канд. пед. наук,
викладач циклової комісії
фундаментальних, гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Відокремленого структурного
підрозділу «Фаховий коледж
вимірювань Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Однією з провідних концепцій розвитку освіти в Україні є ідея гуманізації або «олюднення» освітнього процесу навчальних закладів усіх рівнів. Найголовніші завдання гуманізації освітнього простору пов'язані із забезпеченням належного рівня активності та самоактивності дитини, що сприяє розвитку її потенційних можливостей – як успадкованих, так і тих, що набуваються нею у процесі індивідуальної діяльності, у творчому оволодінні

суспільними цінностями, в їх самостійній апробації, вдосконаленні, а водночас (за висловом Н. Носової [5]) – у самозбагаченні та саморозвитку власних здібностей. Названі процеси увиразнює в професійній діяльності сучасного освітянина феномен «фасилітація» (у перекладі з англійської – допомога, сприяння, підтримка).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу розуміння феноменології фасилітації як способу упорядкування

гуманістичних суб'єкт-суб'єктних відносин у системі становлення особистості закладено академіком Г. Баллом, науковцем-психологом О. Кондрашихіною доведено, що здатність до фасилітаційних впливів є складною синтетичною системою особистісних характеристик, які, будучи детермінованими гуманістичними, духовними цінностями, дозволяють продуктивно сприяти просуванню комуніканта шляхом усунення негативних, дефіцитарних станів і переходу до особистісного зростання, підвищення рівня внутрішньої свободи [4, с. 56], педагогічний контекст фасилітації вчителя як специфічного виду професійно-педагогічної діяльності розкрито в науковому доробку сучасних учених-педагогів (О. Галіцян, З. Курлянд, С. Коломійченко, О. Фісун та інші); в психологічному аспекті науковці переважно послуговуються поняттями: «фасиліативність особи» (М. Казанжи), «фасилітуюча взаємодія» (О. Димова), «фасилітуюче спілкування» (О. Врублевська, В. Суміна). Термін «фасилітаційна компетентність» у вітчизняний науковий обіг увела дослідниця Т. Сорочан.

В англійській мові термін «фасилітація» (*facilitation*) визначається як «полегшення, сприяння» [6]. В цьому контексті О. Галіцян зауважує, що дієслово *facilitate* поступово набуло значення «сприяти», а згодом – «допомагати» та «підтримувати» [1, с. 15].

Вперше описав та деталізував способи застосування механізмів фасилітації на межі психології та педагогіки К. Роджерс [7, с. 180], використовуючи на заняттях спеціальних корекційних груп схему «емпатія – конгруентність – беззаперечне позитивне прийняття іншого», яку сучасною науковою мовою можна визначити як «емпатія – конгруентність – толерантність».

Мета статті полягає у дослідженні формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. У сучасних науково-педагогічних джерелах фасилітація розглядається в контексті специфічного виду педагогічного спілкування – фасилітаційного спілкування в освітньому процесі. Своєрідністю фасилітаційного спілкування є передусім тлумачення її як педагогічної дії. Отже, фасилітаційне спілкування є видом педагогічної взаємодії, у ході й у результаті якої за певних умов здійснюється усвідомлений, інтенсивний й продуктивний саморозвиток усіх суб'єктів освітнього процесу.

На думку А. Гельбак, одним із показників демократичного стилю суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії є фасилітація педагогічного процесу. Водночас створення фасилітатором атмосфери прийняття, довіри, безпеки, сприяння зростанню групової згуртованості, формуванню колективного суб'єкта і одночасно – конструюванню ситуацій невизначеності, яка є могутнім джерелом деста-

білізації в групі, свідчить про суперечливий характер психолого-педагогічного управління груповим процесом. У зв'язку з цим фасилітатор виконує як функцію полегшення комунікації, так і функцію провокації зіткнення [2].

Суголосну думку висловлює О. Галіцян, наголошуючи, що для здійснення педагогічної фасилітації важливими є передусім особистісні доміанти вчителя як фасилітатора. Дослідницею доведено, що педагогічна фасилітація надає можливість досягти такої взаємодії з учнем, яка буде підтримувати в дитині прагнення до самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку, допомагати в усвідомленні себе як самоцінності, налаштовувати на особистісне зростання та розвиток здібностей. Авторка також звертає увагу на те, що ця взаємодія вирізняється винятково гуманістичним, діалогічним, суб'єкт-суб'єктним характером відносин. Здатність учителя забезпечувати таку взаємодію з учнем, позитивно впливати, активізувати, стимулювати процес навчання та виховання, як продовжує науковець, проявляється найбільш повно в його професійній діяльності [1, с. 10].

З огляду на те, що підготовка майбутніх учителів у вищих педагогічних закладах освіти підпорядковується компетентнісній парадигмі функціонування вищої освіти в Україні, на нашу думку, здатність педагога здійснювати педагогічну фасилітацію системно на професійному рівні віддзеркалює феномен «фасилітаційна компетентність учителя».

Схарактеризуємо більш детально етапи формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці.

Ми виходили з того, що кожний навчальний предмет *гуманітарного циклу* здійснює неповторний, оригінальний внесок у цілісний процес виховання гуманної особистості з ціннісними уявленнями і установками, які відповідають сутності актуального гуманізму і забезпечують умови всебічного й творчого розвитку кожного індивіду як екологію особистості. Формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів шляхом теоретичної та практичної підготовки до здійснення фасилітаційної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу школи і з метою кращого засвоєння інформації щодо теоретичного підґрунтя проблематики фасилітації в освіті для самостійного опрацювання студентам було запропоновано дібрати та проаналізувати літературні джерела, скласти наукові доповіді з таких проблемних питань, як-от: фасилітація як феномен вивчення різних наук; діяльність вчителя-фасилітатора в педагогічних поглядах вітчизняних учених; педагогічні погляди та практична діяльність українських педагогів у контексті педагогічної фасилітації.

З метою впливу на показник «знання механізмів педагогічної фасилітації» зокрема та на гносеологічний компонент фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв загалом у межах засвоєння матеріалу модулю студенти опрацьовували матеріал щодо характерних особливостей роботи фасилітатора у країнах ЄС та США. Таку роботу ми вважали доцільною на цьому етапі, оскільки знання історичних витоків феномена фасилітації мають набуватись у процесі вивчення першопричини появи цього науково-педагогічного напрямку.

Майбутні вчителі-гуманітарії опрацьовували матеріал щодо освітніх концепцій у різних країнах, наголошуючи на наявності різних аспектів фасилітації в освіті, навіть тоді, коли вони не визначені термінологічно.

Студенти доходили висновків про те, що в основу провідних концепцій виховання в США покладено такі філософські течії:

- прагматизм: розгляд виховання як постійної реконструкції особистого досвіду дітей, фактору їх зростання; широке використання різних видів діяльності для освоєння учнями вмій і навичок успішного досягнення цілей; поліпшення соціального устрою через удосконалення роботи школи (Дж. Дьюї, У. Кілпатрік, Дж. Каунас, Х. Раг та ін.);

- неопрагматизм: виховання через самовизначення особистості – винайдення відповідей на питання, пов'язані з адаптацією до різноманітних ситуацій і виживанням у них (Т. Браммельд, Дж. Манн, Б. Собел, Р. Фінлі, С. Хук тощо);

- неопозитивізм: гуманізація виховання як передумова ствердження в суспільстві справедливості – вищого принципу відносин між людьми; виховання вільної, самостійної особистості, здатної керувати своєю поведінкою, раціонально мислити, самостійно ухвалювати рішення (Дж. Вільсон, Л. Колберг, П. Херс та ін.);

- екзистенціалізм: самостійний вибір дитини за відсутності педагогічного керівництва; самовиховання; недосяжність для педагогічного впливу внутрішнього «Я» дитини; обмеженість у передбаченні результатів виховання (Е. Брейзах, К. Гоулд, Дж. Кнеллер тощо);

- неотомізм: ґрунтування на релігійній етиці як єдиному засобі виховання морально свідомої особистості, котра переконана в цінностях, що перевищують матеріальні блага (У. Каннінгам, У. Макгакен та інші); біхевіоризм: вивчення поведінки, керування нею; вироблення механізмів адаптації до соціального середовища (Б. Скіннер, Дж. Уотсон тощо).

Як бачимо, витоки науково-педагогічної течії щодо привнесення фасилітації в систему освіти пов'язані із концепціями позитивізму та неопозитивізму, а також із гуманізацією та педагогічним оптимізмом.

Особливу увагу студентів було приділено практичній реалізації концепції гуманістичного виховання в системі освіти США, яка здійснюється через спеціальні програми. Найбільш поширеними з-поміж них є програми «Різностороннє керівництво» (Comprehensive Guidance Program) та «Учитель – радник» (Teacher Advisor Program), засновані на ідеї про те, що керівництво – невіддільний складник освітньої місії школи, а не допоміжна послуга в розробці шкільних програм.

Наступною програмою студенти обрали «Заохочення до навчання» (Invitational Learning Program), що передбачає орієнтацію шкільного життя на заохочення учнів до навчання завдяки прояву до них поваги, визнання їхньої гідності й індивідуальних можливостей. Вона ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого підходу й зосереджує основну увагу на усвідомленні учнем можливості використання свого природного потенціалу в усіх сферах життя. Студенти зазначали, що означена програма акцентує на особистісних (повага, довіра, оптимізм, наполегливість) й суспільних (повага до себе, повага до інших, повага до свого професіоналізму, повага до професіоналізму інших) якостях учителів, рівнях їхньої майстерності (навмисно непривітний, ненавмисно непривітний, ненавмисно привітний, навмисно привітний). Отже, майбутні вчителі гуманітарних спеціальностей доходили висновків про те, що в контексті фасилітації доцільно урахувати положення цієї програми у майбутній професійній діяльності.

Майбутні вчителі-гуманітарії аналізували також те, що з метою практичної реалізації концепції виховання характеру в системі шкільної освіти США запроваджено національну комплексну програму «Цінності в дії» (Values in Action), розраховану на всі ланки шкільної освіти.

Крім того, студенти робили міні-доповіді з обговоренням, на яких аналізували: загальношкільну програму виховання характеру «Розумні навички» (Wise Skills); інформаційно-освітню програму для школи «Я можу» (I CAN Program), метою якої є вироблення позитивних умінь і навичок, необхідних для досягнення успіху в житті; загальношкільну програму "S.T.A.R" (S.T.A.R. Program), спрямовану на оволодіння учнями провідними етичними, культурними й релігійними цінностями; загальношкільну програму "STARS" (Students Taking a Right Stand), метою якої є попередження небажаних проявів поведінки; інформаційно-освітню програму «Виховання характеру – понад усе» (Character First! Education Program), спрямовану на інтеграцію процесу виховання характеру в усі сфери шкільного життя та поліпшення поведінки учнів.

Майбутні вчителі гуманітарних спеціальностей дізнавались, що у сучасних освітніх концепціях

набули поширення офіційні програми, розроблені за участі Центру громадянської освіти, а саме: програма «Громадянин» (Citizen), програма «Ми – люди ... Громадянин і Конституція» (We are the People ... The Citizen and the Constitution), програма «Молодь за справедливість» (Youth for Justice), демонстраційна програма «Школи без насильства» (School Violence Prevention (Demonstration Program)), цикл програм з основ демократії (Foundations of Democracy Series), програма «Громадянство» (CIVITAS: A Framework for Civic Education).

Дуже цікавим виявився для студентів аналіз систем освіти Японії, адже вони зрозуміли, що фасилітація набуває поступового впровадження в цій країні – одній з найбільш розвинених у світі.

Майбутні вчителі-гуманітарії доповідали про те, що довгі часи найгострішими проблемами сучасної японської освіти залишались: надмірний уніформізм, складність навчальних програм, використання тестувань, конкурентність вступних іспитів; зубріння, брак творчої самостійності, перевантаження, стреси, збільшення кількості правопорушень і самогубств серед школярів.

Студенти аналізували такі специфічні японські негативні освітні явища, як «дзюку» (репетиторські школи), «ідзіме» (знуцання з однокласників), неконтрольовані класи, які разом із такими сучасними процесами, як інтеграція та глобалізація, зумовили необхідність подальших системних гуманістично орієнтованих перетворень у освіті.

З метою усунення цих негативних процесів керівництво країни та педагогічна спільнота почали впроваджувати системну гуманістично орієнтовану Програму освітніх реформ, яка включає чотири головні напрями:

- розвиток «емоційної освіти» (attaka haato);
- індивідуалізація освіти;
- розвиток шкільного самоврядування.

Майбутні вчителі гуманітарних спеціальностей усвідомили, що феномен фасилітації присутній майже в усіх освітніх системах розвинених країн, що допомогло їм краще розібратись у його характерних рисах, навчаючись використовувати у професійній діяльності.

Висновки. У більшості наукових досліджень професійна компетентність педагога тлумачиться як система професійних знань, умінь і навичок у поєднанні з мобільністю, критичністю мислення, саморефлексією, прагненням до безперервного професійного зростання [3]. Поняття «педагогічна фасилітація» уточнюємо як специфічний вид педагогічної діяльності вчителя, яка має за мету допомагати учневі в усвідомленні себе як самоцінності; підтримувати його прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення; сприяти його

особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей; актуалізувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури шляхом організації допомагаючого, гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування; створювати атмосферу безумовного прийняття, розуміння та довіри (за О. Галіцан).

Це дає підстави тлумачити фасилітаційну компетентність учителя як конструкт, що відображає можливості педагога використовувати весь потенціал та механізми педагогічної фасилітації – педагогічну підтримку особистісного зростання учня та педагогічний супровід його навчальних досягнень. Фасилітаційна компетентність учителя забезпечує взаємодію між учителем та учнем, яка базується на засадах гуманізму, полісуб'єктності, толерантності, дозволяє встановити зв'язок між загальноціннісними ідеалами української, зарубіжної педагогічної думки і сучасним станом педагогічної науки і практики, передбачає нагальний пошук способів і засобів гуманізації навчально-виховного процесу.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому контексті є пошук самостійних шляхів реалізації студентами фасилітаційної компетентності в майбутній професійно-педагогічній діяльності шляхом набуття спеціальних знань професійного характеру.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галіцан О.А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі: автореферат дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Південно-український держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, Одеса, 2010. 21с.
2. Гельбак А.М. Розвиток комунікативних навичок підлітків засобами фасилітаційного впливу: дис. ... канд. психол. наук за спеціальністю 19.00.07 / ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», Київ, 2010. 186 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики : колективна монографія / за заг. ред. О.В. Овчарук., Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
4. Кондрашихіна О.О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, Київ, 2004. 170 с.
5. Носова Н.В. Готовність педагогів до реалізації фасилітаційної дії у навчально-виховному процесі: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / за ред. акад. С.Д. Максименка. Т. VIII, Вип. 4, Київ 2006 С. 258–267.
6. Современный словарь по педагогике / Сост. Е. С. Рапацевич. Мн. : «Современное слово», 2001. 928 с.
7. Rogers C. Freedom to learn: A view of what education might become. Columbus, OH : Merrill, 1968. P. 180.